

НОВІ ВИДАННЯ

Ірина Головащенко

ОГЛЯД ПУБЛІКАЦІЙ 2023 РОКУ З ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ В ЖУРНАЛІ «ФІЛОСОФСЬКА ДУМКА»

Історико-філософські розвідки в часописі «Філософська думка» за 2023 рік представлені в широкому діапазоні. Ідеться, зокрема, про аналіз Батаєвої філософії комунікації [Буцикіна 2023], дослідження феноменології в польському та українському радянському контексті [Давіденко 2023], критику екзистенціалізму Карлом Ясперсом [Мандришук 2023], спеціальне дослідження сатири та її метаморфоз у період античності [Білогрива 2023], критику Ч. Пірсом настанов картезіанської філософії [Маменко 2023].

Фокус на дослідженнях сквородинської спадщини залишається в центрі уваги журналу. Цікавою виглядає розвідка Михайла Бойченка, зосереджена переважно на множинності філософських практик Григорія Сковороди [Бойченко 2023]. Реконструюючи їхні різновиди, автор статті вирізняє практики, подібні до (а) ухиляння від метанаративів; (б) деконструкції; (в) метафоризації; (г) інформаційної дієти; (ґ) імпровізації; (д) уникнення ефектів суспільства вистави; (є) духовної самопідтримки; (є) критичного мислення; (ж) соціальної мережовості. Автор характеризує творчість Сковороди як практичну філософію, більше наближену до життя, ніж тексти сучасних українських філософів [ibid.: 117-118]. У статті філософія Сковороди тлумачиться як практична за допомогою зворотної теоретичної реконструкції, здійсненої з позицій сучасних філософських концепцій. Відповідно метою постає з'ясування життєвих практик, яких додержувався Сковорода. Характеристику «сродності» Сковорода поширював на всі можливі практики, а не лише на професійні, до яких людина має талант. Автор статті вважає, що всі практики, яких додержувався Сковорода, мають засадово філософський смисл.

Про синкретичність філософії Сковороди розмірковує Ігор Карівець [Карівець 2023]. Вважається, що спадщина Сковороди – синкретична єдність філософії, релігії, поезії, богослов'я. У Сковороди зазначений автор бачить передачу мудрості, а не її пошук, що має бути властивий філософові. Сковорода не мав наміру створювати нову філософію, як її створювали Сократ чи Декарт [ibid.: 144]. У творах Сковороди немає аналізу і критики філософських проблем, послідовної раціонально-логічної побудови філософських концепцій. Натомість авторитет Біблії для Сковороди – джерело мудрості.

© І. Головащенко, 2024

Автор також наголошує, що універсальність Сковороди як мудреця полягає у властивому йому синтезі релігії, теології, філософії, поезії, музики. Такий синтез уможливлено синкретичним мисленням і синкретичним сприйняттям світу. Автор концептуально розрізняє «єдність» і «цілісність»: перша є внутрішньо диференційованою, друга – ні. Хоча погляди Сковороди вписуються в європейську традицію філософування і є так чи інакше близькими до неоплатонізму, стоїцизму, містики [ibid.: 145], вони не зводяться до жодного з цих компонентів, утворюючи описану вже недиференційовану цілісність.

Щоправда, не зовсім зрозуміло, як можна описати таку «цілісність» у тексті наукової статті, жанрово орієнтованої на послідовне доведення аргументів. І ще більш незрозумілим є протиставлення іпостасей «мудреця» і «філософа». Воно, мабуть, було б доречним, якби мудрець набував своєї мудрості не через пошук, а одразу, наприклад, через осяяння. Однак усе сковородинознавство свідчить, що погляди українського мислителя формувалися поступово, тож чому його не варто називати філософом (бодай в якомусь зі значень, що існують), для мене залишилося загадкою.

Надалі наводиться традиційна вже для деяких дослідників низка порівнянь Сковороди то з Сократом, то з Паскалем, то з Конфуцієм, інакше кажучи – філософами, які щось говорили (або вважається, що говорили) про «серце». Оскільки ці порівняння не мають серйозної текстологічної бази (тобто не спираються на оригінали давньогрецькою, французькою чи китайською) і не враховують відповідних дослідницьких традицій (цитовані автором міркування Чижевського щодо Паскаля виглядають, м'яко кажучи, не надто авторитетно), то маємо традиційний приклад української історико-філософської «схоластики», яка суто асоціативно порівнює вчення, не переймаючись внутрішніми зв'язками. Утім, і така метода дає якісь результати. Наприклад, порівнявши в лапідарному стилі Сковороду з Конфуцієм, автор, здається, не знаходить між ними принципових відмінностей, наголошуючи майже самі подібності. Але ми знаємо, що Конфуцій таки створив нову філософію для китайської культури. Натомість, згідно з автором, Сковорода такої (і будь-якої взагалі) філософії не створив, але є цінним для української культури, бо привніс в неї «християнство, яке відрізняється від традиційно-церковного, біблійну символічну герменевтику і вегетаріанство як спосіб життя» [ibid.: 149]. На мій погляд, дещо «аналітичніший» підхід, ніж застосований у статті, істотно прояснив би деякі її тези, що виглядають «цілісними», певна річ, але цю цілісність можна відчутти хіба що «серцем».

Тарас Кононенко застосовує поняття симфонізму до аналізу спадщини Сковороди [Кононенко 2023]. Описавши передісторію становлення цього симфонізму, автор підкреслює, що сковородинські філософські тексти написані саме в цьому жанрі, більш адекватному для їх суті, ніж поширені уявлення про їхній діалогізм. Автор вважає цей висновок поки що гіпотетичним через відсутність «археографічного опису» творчості Сковороди. Адже, на думку автора, опис джерел у дослідженнях з історії філософії наразі перебуває в становленні. Автор удається до ясного цитування різних текстів, ілюструючи цю думку.

Європейський вектор у дослідженнях філософії Григорія Сковороди представлений статтею Марії Култаєвої [Култаєва 2023]. Філософія Сковороди розглядається в контекстах історичного розвитку європейської філософської думки. Застосовуючи такі поняття західної історіографії, як «Перше» і «Друге» Просвітництва (їх можна тлумачити відповідно як утвердження культу розуму в мейнстримній думці та критичну реакцію на негативні наслідки такого утвердження), авторка, на мій погляд,

пропонує розв'язок давньої проблеми, яку можна охарактеризувати як «архаїчність Сковороди» (сучасник Канта виявляється нескінченно далеким від Просвітництва релігійно орієнтованим моральним проповідником-містиком). На думку ж Култаєвої, Сковорода перевершує свою епоху, розпізнає в Першому Просвітництві риси масової культури і суспільства споживання (!), які й піддає критиці. Тобто він виявляється не архаїчним, а супер-сучасним, представником такого собі «гібридного» Третього Просвітництва, що постає через взаємонакладання двох перших. За такої оптики, він виявляється членом «віртуального клубу» європейських мислителів [ibid.: 108]. Ідея, на мій погляд, не надто добре підтверджена текстологічно, але надзвичайно креативна, у цьому їй точно не відмовиш. Ця спроба переосмислити деякі конвенції сковородинознавства, незалежно від того, наскільки вона в даному випадку здатна витримати фахову критику, є вельми цінною¹, оскільки пропонує обґрунтований нештучний, предметний підхід до «виявлення в літературно-філософській творчості Сковороди резонансних реакцій на європейські культурно-антропологічні трансформації XVIII століття» [ibid.: 105].

Певна річ, нелегко уявити, як можна в серйозному дослідженні підтвердити тезу про подібність між Кантовими міркуваннями щодо процесуальності Просвітництва й ідеями Сковороди про необхідність трансформації людини [ibid.]. Це завдання не неможливе, але не надто реалістичне. Але байдуже, підтвердяться чи спростуються тези авторки щодо критики Сковородою «користолюбства» і «марнотратства» як прообразу критики суспільства поживання і сучасної політичної міфотворчості. Однак стаття відкриває оригінальне й плідне проблемне поле, цей її внесок видається мені незаперечним.

Релігійно-філософська антропологія, на думку М. Култаєвої, співзвучна постсекулярним тенденціям сучасної доби в опціях Третього Просвітництва, «коли цифровізація стає новою культурною технікою та актуалізується в нових соціокультурних контекстах віри і пізнання, істини та її імітацій в культурі зображення з потужним

---

¹ Моя позиція полягає в тому, що історико-філософська коректність не завжди є неодмінною умовою суто філософської креативності. Для останньої іноді достатньо *будь-якого* прочитання класичного тексту. Наприклад, міркування над текстами Сковороди можуть бути спрямовані на інтерпретацію ідей цього філософа, на сковородинознавчий доробок. Але вони можуть і не мати такої інтенції, прагнучи радше осмислення філософських проблем сучасності *в якомусь зв'язку* із тими чи іншими давніми текстами.

Приміром, стаття Євгена Мулярчука, що вийшла друком у третьому числі ФД-2023, уже за назвою позиціонується як звернена до сучасності, зокрема до проблеми покликання. Очевидно, що саме ця проблема є ключовою для автора, натомість тексти Сковороди постають як свого роду джерело сентенцій, цитат, метафор, ходів думки, що можуть увиразнити якісь аспекти сучасності. При цьому історико-філософська «техніка» може істотно страждати. Як у показовому випадку, коли автор проводить аналогію між чотирма славетними питаннями Канта (що я можу знати?...) і відповіддю «його сучасника» Сковороди («Нічого не можна ні знати, ні робити, якщо не пізнати себе самого») [Мулярчук 2023: 134]. Очевидно, що тут ідеться про доволі зовнішню подібність текстів. Утім, якщо вони активізують філософську креативність, то це цілком виправданий крок. Адже проблеми покликання не менш (а, можливо, і більш) важливі для суспільства, ніж проблеми коректної інтерпретації творчості Сковороди. Те саме можна сказати і про есеїстичне натхнення, яке є дуже вагомим джерелом філософської креативності. Тож той підхід, згідно з яким «Філософська думка» як загальнофілософський (наголошу на цьому!) журнал публікує тексти, не надто переконливі з фахової історико-філософської точки зору, але важливі для інших фахових філософських царин (або есеї на історико-філософську тематику, як от есеї о. Георгія Коваленка [Коваленко 2023]) я вважаю цілком виправданим і навіть бажаним.

ілюзogenним потенціалом» [ibid.: 121]. Якщо ці ідеї ініціюють фахову полеміку, вона обіцяє стати непересічною. Розмірковуючи над цією статтею, маємо ще один привід пошкодувати про ту непоправну втрату, якою стала смерть пані Марії у квітні цього року. Читаючи її передостанню, як виявилось, публікацію у «Філософській думці», зайвий раз переконаюся в тому факті, що креативних людей завжди менше, ніж потрібно, і втрата кожної такої людини, особливо в академічному середовищі, сприймається з невимовним болем.

Загальний висновок, який я можу зробити з проаналізованих скворородинознавчих текстів, постає у вигляді припущення. Неймовірна різноманітність підходів до творчості Сквороди вже нагадує галактики, що нестримно розбігаються. Логічно припустити, що настає час синтезу. От тільки цей синтез потребує деяких спеціальних компетентностей. Вдалі синтези щодо творчості Сквороди можливі лише якщо поєднати глибоку обізнаність у царинах античної філософії, християнської теології та біблеїстики, другої схоластики і модерної західної філософії. Головна проблема в тому, де взяти подібних фахівців.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Білогрива, Д. (2023). Сатира та її метаморфози у період античності. *Філософська думка*, (3), 159-172. <https://doi.org/10.15407/fd2023.03.159>
- Бойченко, М. (2023). Множинність філософських практик Григорія Сквороди в сучасному прочитанні. *Філософська думка*, (2), 117-132. <https://doi.org/10.15407/fd2023.02.117>
- Буцикіна, Є. (2023). Внутрішній досвід Жоржа Батая: публічне самострачання задля комунікації. *Філософська думка*, (1), 162-175. <https://doi.org/10.15407/fd2023.01.162>
- Давіденко, В. (2023). Дослідження феноменології на початку ХХ сторіччя: польський та український радянський контексти (до 100-річчя публікації циклу статей В. Юринця «Едмунд Гусерль» (1922-1923)). *Філософська думка*, (3), 130-148. <https://doi.org/10.15407/fd2023.03.130>
- Карівець, І. (2023). Григорій Скворода: синкретизм - кордоцентризм - мудрість. *Філософська думка*, (2), 144-152. <https://doi.org/10.15407/fd2023.02.144>
- Коваленко, Ю. (2023). Скворода в Софії і Софія у Сквороди. *Філософська думка*, (2), 153-158. <https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd/article/view/677>
- Кононенко, Т. (2023). Симфонічні композиції у літературній та епістолярній спадщині Григорія Сквороди. *Філософська думка*, (3), 69-92. <https://doi.org/10.15407/fd2023.03.069>
- Култасва, М. (2023). Європейський вектор філософії Григорія Сквороди: резонанс медійних трансформацій ХVІІІ століття. *Філософська думка*, (4), 103-124. <https://doi.org/10.15407/fd2023.04.103>
- Маменко, Т. (2023). Критика Ч. Пірсом настанов картезіанської філософії. *Філософська думка*, (1), 176-192. <https://doi.org/10.15407/fd2023.01.176>
- Мандришук, Л. (2023). Критика екзистенціалізму Карлом Ясперсом. Філософія екзистенції та екзистенціалізм. *Філософська думка*, (4), 125-137. <https://doi.org/10.15407/fd2023.04.125>
- Мулярчук, Є. (2023). Філософія Сквороди і покликання сучасної людини. *Філософська думка*, (2), 132-143. <https://doi.org/10.15407/fd2023.02.132>

Одержано 9.09.2024

REFERENCES

- Bilohryva, D. (2023). Satire and its metamorphosis in the period of antiquity. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (3), 159-172. <https://doi.org/10.15407/fd2023.03.159>
- Boichenko, M. (2023). Plurality of Hrihorii Skovorodas' philosophical practices in the modern reading. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (2), 117-132. <https://doi.org/10.15407/fd2023.02.117>

- Bucykina, E. (2023). Georges Bataille's "inner experience": public self-execution for the sake of communication. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (1), 162-175. <https://doi.org/10.15407/fd2023.01.162>
- Davidenko, V. (2023). Phenomenology studies at the beginning of the 20th century: polish and Ukrainian soviet contexts (to the 100th anniversary of the publication of the series of articles by V. Yurynets "Edmund Husserl" (1922-1923)) *Filosofska Dumka*, (3), 130-148. <https://doi.org/10.15407/fd2023.03.130>
- Karivets, I. (2023). Hrihorii Skovoroda: syncretism - cordocentrism - wisdom. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (2), 144-152. <https://doi.org/10.15407/fd2023.02.144>
- Kononenko, T. (2023). Symphonic compositions in the literary and epistolary heritage of Hrihorii Skovoroda. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (2), 69-92. <https://doi.org/10.15407/fd2023.03.069>
- Kovalenko, Y. (2023). Skovoroda is in Sofia and Sofia is in Skovoroda. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (2), 153-158. <https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd/article/view/677>
- Kultaieva, M. (2023). European vector of Hrihorii Skovoroda's philosophy: resonance of media transformations in XVIII century. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (4), 103-124. <https://doi.org/10.15407/fd2023.04.103>
- Mamenko, T. (2023). Criticism of the guidelines of cartesian philosophy by Ch. Pierce. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (1), 176-192. <https://doi.org/10.15407/fd2023.01.176>
- Mandryshchuk, L. (2023). Karl Jaspers' criticism of existentialism. Philosophy of existence and existentialism. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (4), 125-137. <https://doi.org/10.15407/fd2023.04.125>
- Muliarchuk, E. (2023). Skovoroda's philosophy and calling of contemporary people. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, (2), 132 - 143. <https://doi.org/10.15407/fd2023.02.132>

Received 9.09.2024

Iryna Holovashenko

Review of 2023 publications on the history of philosophy in the journal "Filosofska dumka"

An overview of publications devoted to the history of philosophy in the journal "Filosofska dumka" (Philosophical Thought) (2023).

Ірина Головащенко

Огляд публікацій 2023 року з історії філософії в журналі «Філософська думка»

Огляд публікацій 2023 року в журналі «Філософська думка», присвячених історії філософії.

Iryna Holovashenko, PhD in Philosophy, Associate professor of Philosophy & Humanities Department at Vinitsia National Technical University.

Ірина Головащенко, к. філос. н., доцент кафедри філософії та гуманітарних наук Вінницького національного технічного університету.

e-mail: irolho@gmail.com
